

Ösbyrundan natur- och kulturspår

Välkommen till ett naturskönt promenadspår runt Ösby träsk, den tredelade sjön vid Gustavsberg. Det 4,5 km långa spåret går växelvis på skogsstig och väg. Största delen av spåret är lättgånget, dock finns några korta, kuperade passager och en spång. Ett kortare avsnitt går via allmän väg. En alternativ inte skyltad sträcka förbi Ösby torp är svärgången.

En cirka 800 meter lång slinga runt östra delen av Ösby träsk är tillgänglighetsanpassad.

Ösby träsk

Ösby träsk är en näringsrik sjö med bergiga stränder och djupa vatten (7 m). Insjöar kallas enligt äldre språkbruk i östra Svealand ofta för träsk. Under järnåldern var Ösby träsk en del av en inre farled mellan Baggensfjärden i väster och Torsby- fjärden i öster. Sundet blev så småningom pga landhöjningen ofarbart för båtar men kvarstod länge som vinterväg för skärgårdsborna som med häst och släde här genade över isarna till huvudstaden ännu på 1800-talet.

1. Tillgänglighetsanpassad led

En kortare slinga runt östra delen av Ösby träsk är tillgänglighetsanpassad. Vid Ösby träsk västra ände, platsen där finska krigsveteranklubbens bastu idag ligger, låg i äldre tider den omtyckta festplatsen Vilan. Hit gick brukets befolkning med kaffekorg och man dansade på de släta berghällarna.

2. Förhistorisk grav

Vid en vik sydväst om Ösby gård ligger en enstaka förhistorisk grav strax ovanför vikingatidens strandlinje. Det är en kvadratisk stensättning med en tydlig kantkedja av större stenar. Den tycks vara exponerad mot viken, som under vikingatiden (ca 800-1100 e Kr) sökte sig längre in där det idag är sumpmark. Kanske var den skyddade viken hamnplats för gårdens båtar.

3. Ösby gårds järnåldersgravfält

På åsen mellan Ösby träsk och Ösby gård ligger två gravfält från yngre järnålder (ca 500-1100 e Kr) som har tillhört gården. Namnet Ösby är en sammandragning av Österby som sannolikt syftar på att bebyggelsen låg öster om den då mer betydande gården Farsta. Gravfältet består av högar samt runda och kvadratiska stensättningar. Högarna är exponerade mot den forna farleden, dagens Ösby träsk. Genom att placera gravarna väl synliga gjorde man klart att trakten var bebodd, men höjdläget kan också ha haft en religiös orsak. De döda brändes på bål och några personliga tillhörigheter kunde följa med som gravgåvor. Ösby gårds nuvarande manbyggnad beskrevs på 1890-talet som gammal, och huset uppvisar drag som representerar

allmogens byggnadsskick ca 1750-1850. Huset har moderniserats på 1900-talet.

4. Torpet Höjden

På höjden ovanför Aspviksvägen mittemot Betsedeinfarten finns resterna av torpet Höjden. Torpet, som finns utritat på en karta från 1804, anlades 1802 och låg under gården Kårboda. Vid 1800-talets slut beboddes den lilla stugan av skomakare Möller med hustru, sex barn och en gesäll. Senare har det varit oxhus.

Betsedsvägen är en del av den gamla stockholmslandsvägen. Kvar från landsvägstiden är en halvmilsten från 1770-talet, idag dock felaktigt vänd mot Aspviksvägen. Det lilla verkstads huset "Guss Motor" byggdes på 1930-talet som mjölkaffär med servicepump. Sumpmarken bakom och framför verkstaden var på 1600-talet en mar, dvs en grund vik, på 1800-talskartor kallad Betsede träsk. Maren har utvecklats till en våt kärrskog

Ni passerar sedan Betsede villaområde, som anlades 1907 på Betsede gårds forna marker. Goda ångbåtsförbindelser och planer på en järnväg Stockholm-Ålstäket var viktiga orsaker till villasamhällets tillkomst. Av gården Betsede återstår snickarglädjevillan Katrineberg från 1800-talets slut, som vid 1900-talets början var lanthandel, och Betsede krogtorp omnämnt på 1700-talet. Krogen hade ett strategiskt läge där vintervägen, den forna sjöleden, korsade stockholmslandsvägen (Betsedevägen och Sofielundsvägen). Namnet Betsede syftar troligen på de gamla kommunikationslederna. Efterleden ed i namnet betyder land mellan två vatten där man måste dra över båten. Betydelsen av namnets förled är inte säker, bets kan betyda betesmark eller bara båt.

5. Informationsskylt om landhöjningen

På en telefonstolpe intill vägen till Tallvreten finns en informationsskylt om hur vattennivån var på platsen under förhistorisk och historisk tid. Dalsänkan var under förhistorisk tid ett smalt vattendrag mellan Ösby träsk och Betsedeviken/Torsbyfjärden.

På andra sidan vägen ser ni ett gult hus med brutet tak som kallas Sofielund. Husets nuvarande utseende härrör från omkring 1900. Sofielund anlades 1847 som sommarnöje åt fd hovfröken Sofia Magdalena Ehrengranat, därav namnet. Till Sofielund hörde bla en större trädgård som sköttes av en trädgårdsmästare. Det röda huset på höjden söder om Sofielund var tidigare trädgårdsmästarebostad för fastigheten Sofielund. Byggnaden kan ursprungligen ha varit torpet "Fliten" enligt en karta från 1865. Husets nuvarande utseende härrör huvudsakligen från sekelskiftet 1900.

Ni passerar därefter Torpet Tallvreten alldeles vid vattnet. Torpet anlades 1802 och kallades då även "Nöjet". Det låg på Betsede gårds marker. Efterleden i namnet Tallvreten syftar

på de smala gårderna söder om torpet, vret betyder nämligen smal åker eller äng omgiven av skog. Ångarna hålls nu öppna av betande hästar. Betet är en förutsättning för att hålla kvar den öppna kulturmarken med dess särpräglade flora och fauna. Nuvarande bostadshus är uppfört kring sekelskiftet 1900. Utmed vägen till torpet finns husgrunder efter ekonomibyggnader. Nära grunderna finns flera gamla äppelträd.

Det blåstreckade området på kartan, strax efter Torpet Tallvreten, markerar ett alkärr. Variationen i kärret med bla vattenpölar och torrare tuvor gör att många olika arter kan finna livsutrymme. Kärr är särskilt viktiga för mossor, svampar, insekter och fåglar. Några vanliga arter i alkärr är grönsiska, svarthätta, brakved, svärdsllilja, älgört, alticka och groddjur. Fällda träd avslöjar att Ösby träsk också bebos av bävvar.

6. Offerkällorna

På bergsryggen söder om stigen finns flera jättegrytor, runda till ovala i tvärsnitt och i en del fall två meter djupa. De bildades av inlandsisen för 10 000 år sedan genom att starkt strömmande smältvatten tvingat stenar i rotation mot berget. Jättegrytor har alltid fångslat folkfantasin, som gav dem ett mytiskt ursprung. De har i vissa fall, som troligen här, använts som offerkällor. Namnet och sambandet med de inknackade offerskålarna, älvkvarnarna, vid Ösby torp talar för det. Att offra mynt i jättegrytor ansågs i skärgården medföra god fiskelycka.

Det finns en alternativ inte skyltad sträcka vid strandkanten förbi Ösby torp som är svärgången. Ösby torp låg ursprungligen under Ösby gård. Det omnämns i skriftliga källor 1714. Det nuvarande husets ålder är okänd, men det finns på fotografier från 1800-talets slut. Huset förlängdes 1988. Ösbydalens bostadsbebyggelse från omkring 1990 kryper nära in på torpet. Närmast stugan finns rester av åkergärdet Nedre Vreten. Kring gårdet växer träd och buskar typiska för äldre odlingsmarker såsom ek, en, sälg, björk, slån och nypon. Vid sjöstranden finns två jättegrytor och två små älvkvarnar. Jättegrytor är hållliknande naturbildningar i berg utsvarvade av inlandsisen för 10 000 år sedan (se Offerkällorna). Älvkvarnar, eller sk skålgropar, är små urgröpnings inknackade av människor. Fornlämningstypen brukar dateras till bronsålder, men här ligger groparna på vikingatidens höjdnivå. Långt in i historisk tid har man smort in groparna med fett eller lagt mynt i dem som offer till överjordiska väsen, tex älvor.

Beakta allemansrätten. Hus i privat ägo betraktas på avstånd. Vänligen beträd ej tomtmark.

Text: Värmdö kommun, Johan Aspfors, Jorid Hammersland.

Ösbyrundan

- P** Parkering
- Busshållplats
- Eldstad
- Mat/Kaffé
- Kiosk/livsmedel
- Informationsplats
- Fornlämning
- Geologisk intressant plats
- Annan intressant plats

Teckenförklaring

- motorväg
- bilväg/körväg
- stig, stor/liten
- stig, otydlig
- kraftledning, liten
- kraftledning, stor
- sten, stor/liten
- byggnader/röse
- gravplats/ruin
- skjutbana
- torn, högt
- brant
- höjdkurvor
- sjö
- sankmark
- sankmark
- bäck/dike
- brunn/källa
- asfaltyta
- öppen mark
- tomtmark
- naturreservat

VÄRMDÖ KOMMUN

Kartan framställd i samarbete
mellan Värmdö kommun och
Gustavsbergs Orienteringsklubb

- 1 Tillgänglighetsanpassad led
- 2 Järnåldersgrav, kvadratisk stensättning
- 3 Järnåldersgrav, synliga högar
- 4 Torpet Höjden, omnämnt 1802
- 5 Nivåstolpe som visar landhöjningen
- 6 Jättegrytor, Offerkällorna, från istiden

Gustavsbergs ok
www.gustavsbergsok.se

Skala 1:10 000